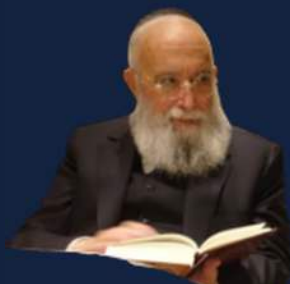

חוברת לימוד והגות

בשלח

10 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

עשר שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "בשלח: האם יצאנו
ממצרים?": פרשה הנפתחת בזעקת צרה, עם בעל נטיות רבות, הים
הנבקע רק לפני ארונו של יוסף — והשאלה היחידה שיש לה ערך: מי
הוציא אותנו?

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת בשלח

01	האם באמת יצאנו ממצרים?
02	ארבע דרכים לעזוב את מצרים
03	"ויהי": מדוע מילה של צרה?
04	לא פרעה שילח את העם
05	להראות את הדרך, או להוביל ביד
06	מדוע השביע יוסף את אחיו, ולא את בניו?
07	מדוע נבקע הים לפני יוסף?
08	בצק שלא החמיץ
09	"פן ינחם העם"
10	שולחן על רגל אחת

האם באמת יצאנו ממצרים?

הצגה

יציאת מצרים היא יום הולדתו של העם: בלעדיה, אומר הרב, לא היה לנו יום הולדת. ובכל זאת, בכל שנה עלינו לחזור על שלוש מילים סביב שולחן הסדר — ואם לא, לא יצאנו ידי חובתנו.

השאלה

מדוע צריך עדיין להצהיר על יציאת מצרים בכל שנה בשלוש מילים — ומה אומרת האחרונה?

התשובה

"כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור" (משנה פסחים י, ה).

יציאת מצרים היא היציאה מכל הגלויות. היום שבו יצאנו הוא יום הולדתנו; יום מתן תורה — יום בגרותנו; יום ביתנו בארץ ישראל — היום שבו כרתנו ברית עם ארצנו. אבל מאחורי כל אחד מן הימים האלה יש עבודה ברקע.

מכאן שלוש המילים. פסח הוא הדילוג — והדילוג הזה אינו מציית לשום היגיון טהור. המצה היא מה שאנו נוטלים על עצמנו: למנוע מן הבצק להחמיץ, עם זמן שאסור לחרוג ממנו. ויש המרור: הניסיונות הקשים הכרוכים בכל מהלך השחרור הזה, מכשולי החיים שאינם חדלים לשוב ולגרום לנו לחשוב שבסופו של דבר, במצרים היה טוב יותר.

מי שאינו מצהיר על שלוש התנועות האלה של ההווה במאמץ שחרורו, עדיין לא השלים את דרכו. וכל אחד, כשהחליט לצאת, היה לו טעם משלו לכך. מכאן שאלת הרב: האם יצאנו ממצרים לגמרי?

מסקנת הרב

דבר אינו נעשה בלי ניסיונות מתמשכים שיש לעבור בכל מחיר; אחרת עלולים, לצערנו, לאבד את הקרקע.

לקח לשולחן

תמיד יש מצרים שנראית לנו, מרחוק, נוחה יותר מן הדרך שאנו הולכים בה. שכל אחד יאמר איזו שלו: הרגל, עבודה, שתיקה. ואיזה מדור סירבנו לקרוא בשמו השנה?

הצגה

ה' בישר על יציאת מצרים. אבל בתוך העם היוצא באותו יום, הרב מבחין בכמה נטיות, ולכל אחת טעם משלה לצאת — או לא לרצות לצאת.

השאלה

כמה סיבות שונות היו לצאת ממצרים באותו יום — ואיזו הייתה שלנו?

התשובה

הרב: "אנו עומדים מול הנטיות האלה בתוך העם".

יש תחילה היציאה שפרעה מעניק: תחת לחץ ה', הוא מסכים לשלח את העם הזה. זו עובדה בכל תולדותינו: התחלנו את הדרך אל הארץ רק בהסכמת פרעה, אחר כך בהסכמת כורש, ולמדינת ישראל — בלי הצהרת בלפור לא היינו מגיעים לאן שהגענו היום.

יש אחר כך אלה שבעומק לבם לא היו רוצים לעזוב את מצרים. מה שהיו מבקשים, לכל היותר, הוא שיגרשו את המצרים ממצרים וישאירו אותם שם: שישחררו אותם מן המצרים, אבל לא יעקרו אותם ממצרים.

אלה הם אפוא מושא לגירוש, כי בלעדיו לא היו יוצאים: זה "גירוש", כמו שמדברים על גירוש ספרד. ויש לבסוף הנטייה שנשארה נאמנה לאבות, המבקשת להגשים את משאלת האבות, שלא חדלה להתפלל, והסבורה שזהותה היהודית המלאה והשלמה יכולה להתממש רק בארץ ישראל.

מסקנת הרב

כך עשויה ההיסטוריה שה' רוצה בשבילנו: לשתף את העמים ברצונו להושיב את העם היהודי על אדמתו.

לקח לשולחן

מבין הנטיות האלה, כמה יצאות משום שדוחפים אותן, ורק אחת משום שהיא רוצה. לאיזו מהן שייך כל אחד מאיתנו בחייו היהודיים? ומה אצלנו עדיין שייך לגירוש יותר מאשר לרצון?

"ויהי": מדוע מילה של צרה?**הצגה**

הפרשה נפתחת ב"ויהי". הרב שומע בה זעקת צרה כפולה. במקום אחר אותו פועל נתון "ויהי", חו בשורה טובה. סיפור היציאה בוחר בראשון.

השאלה

מדוע סיפור הגאולה הגדולה ביותר בתולדותינו נפתח במילה של צרה?

התשובה

"ויהי בשלח פרעה את העם" (שמות יג, יז); אבן עזרא: העבר כבר איננו, העתיד עוד לא בא, וההווה אינו אלא כהרף עין.

הפועל "להיות" הוא בעברית הדרך היחידה להתממש בעולם. אין לנו פועל של בעלות — אנו אומרים רק "יש לי" — משום שאיננו מחזיקים דבר; אבל כשאנו משקיעים בהווייתנו, זו השקעה לטווח ארוך, דרך ילדינו ונכדינו. והפועל הזה יכול להיקרע: "ויהי" — היה; "ויהי" — יהיה.

אבן עזרא אומר זאת: העבר כבר איננו, העתיד עוד עתיד לבוא, וההווה חומק ממני. חיי נמצאים אפוא בתנועה — אבל אני אוהז בהם במעשים שאני עושה: לכל מעשה זמנו, הוא מטביע חותם בזמנו, הוא לוקח מידה מן הזמן. כשהכול עדיין בגדר תוכנית, יכול הסיפור לומר: ויהי.

ו"ויהי" היא המילה המבשרת "ויהי כי ישאלך בנך". שילדים ישאלו את אבותיהם ולא יהיו אדישים למסרם, לסיפורם, למורשתם, לנחלתם: זה נפלא.

מסקנת הרב

כשכל העתיד כבר נעשה מוצג במוזיאון, הוא נמצא בעבר: אי לעבר, אי לעתיד.

לקח לשולחן

לפעמים אנו מספרים את סיפורנו כמוזיאון: תאריכים, גיבורים, תמונות. מה העברנו השנה שעוד מעורר שאלה של ילד? ומה עלינו לומר אחרת כדי שיוטה בלשון עתיד?

הצגה

הפסוק אומר: "בשלח פרעה את העם". פרעה נזכר, פרעה פועל, פרעה פותח את הדלת. הרב רואה כאן את הפן האחר של זעקת הצרה שב"ויהי".

השאלה

אם נחשיב את פרעה למי שהוציא אותנו, ממה מעולם לא יצאנו?

התשובה

הרב: "פרעה הוא אדם, אבל לא פרעה שילח את העם".

ה' הוא ששילח את העם. אלא שחשבנו שזה היה האחר: שבלי הצהרת בלפור לא היה דבר, שבלי כורש לא היה דבר. ואת הנוכחות הזאת שנרשמה בהגשמת ההיסטוריה היהודית, צנועה אבל נוכחת, פעילה — התעלמנו ממנה.

אז תמיד נירא מפרעה, נישאר חייבים לו. יהיה צורך בדרך ארוכה דרך המדבר כדי לצאת מן הגלות: ארבעים שנות היסטוריה. וארבעים השנים האלה, כשה' מלווה אותן, נשארות ארבעים; כשהן נמסרות לאדם, הן עלולות להיכפל פי עשרה.

את ארבע מאות שנות מצרים ה' הוא שגזר; והוא שקיצר את הזמן הזה כדי להבטיח את הישרדות העם.

מסקנת הרב

אז תמיד נירא מפרעה. לא יצאנו ממצרים.

לקח לשולחן

אנו חייבים הרבה לידיים אנושיות, וראוי להכיר בכך. אבל למי הרגשנו מחויבים עד כדי כך שלא העזנו עוד לא למצוא חן בעיניו? ועל מה זה גרם לנו לשתוק?

להראות את הדרך, או להוביל ביד

הצגה

הדרך הישירה אל הארץ קיימת: די לעלות לאורך החוף, דרך ארץ פלשתים. ה' אינו לוקח אותה. והכתוב אינו אומר שהוליך אותם: הוא אומר "ולא נחם" — לא הנחה אותם בדרך הזאת.

השאלה

מה ההבדל בין להראות את הדרך לבין להוביל ביד — ומדוע היה צורך כאן בשני?

התשובה

"ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים" (שמות יג, יז); "יודו לה' חסדו... וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו" (תהלים קז, ח ו-לב).

ארבעה צריכים להודות: מי שקם מחוליו, יורדי הים, מי שניצל מסכנה, ומי שיצא מבית האסורים. על כולם נאמר: יודו לה' חסדו. אבל על יורדי הים מוסיפים: וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים. מדוע התוספת הזאת?

משום שיש שתי דרכים לקבל עזרה. ביבשה, אפשר שלא לדעת את הדרך; אבל שיראו לי אותה, ואמשיך בכוחות עצמי. בים — לא: גם אם תשים מצפן בידך, מול גלים סוערים שאינני שולט בהם, אם לא תסייע לי בכל רגע יד המכוונת אותי, לא אצא לדרך.

ה' לא רצה אפוא רק להראות להם את הדרך: אסור היה שירגישו שעשו זאת בעצמם. בהכירו את עמו, רצה לגבש את זהותו בניסיונות הקשים של המדבר, כדי שלא יארוח את חפציו בקושי הראשון וישוב לארץ גלותו.

מסקנת הרב

עליו להמשיך בדרכו משום שנוכחות סמויה מסייעת לו.

לקח לשולחן

אנו מעדיפים שיראו לנו את הדרך: זה משאיר לנו את הגאווה להגיע לבד. היכן סירבנו שיובילו אותנו, בשעה שהיינו בלב ים? ולמי נתנו מפה, כשהיה צריך לתת יד?

מדוע השביע יוסף את אחיו, ולא את בניו?

הצגה

ברגע היציאה, כולם מונים את הכסף ואת הזהב שנלקחו ממצרם. למשה דאגה אחת בלבד: לקחת את עצמות יוסף. ויוסף השביע את אחיו — ולא את ילדיו שלו, מה שהיה בטוח יותר.

השאלה

מדוע מפקיד יוסף את שיבתו בידי אחיו, אותם שמכרו אותו?

התשובה

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו, כי השבע השביע את בני ישראל" (שמות יג, יט).

ראשית, משום שהוא שהוריד אותם. הוא שרצה לקשור את גורלו בגורלם, הוא שהגשים את אחדות התא המשפחתי הראשון. הדבר גרם לו צרות, והוא לא נטר לאחיו: להפך, הרגיע אותם באומרו שנמכר רק כדי לשרת אותם טוב יותר, כי כל זה היה חלק מסדר יום היסטורי החומק מאיתנו.

שנית, בגלל המילה. מתרגמים "עצמות" כשלד, אבל מדובר ב"עצמות": מהותו של יוסף, זו שהופקדה בכל אחד מאיתנו ומאפשרת לנו לגשת אל ערכים אחרים, לגלות אותם, לטעום אותם. האבות לא השאירו לנו תורה נפרדת, אלא קווי התנהגות לדוגמה, מוסר העומד בכל ניסיון, אמונה בלתי מעורערת. לכן אנו קוראים לאלקי אברהם, יצחק ויעקב, ולא ל"אלקי משה".

ומשה קשור ליוסף: שניהם שירתו את פרעה ואת העם היהודי. האחד בתחילת הגלות, האחר בסופה.

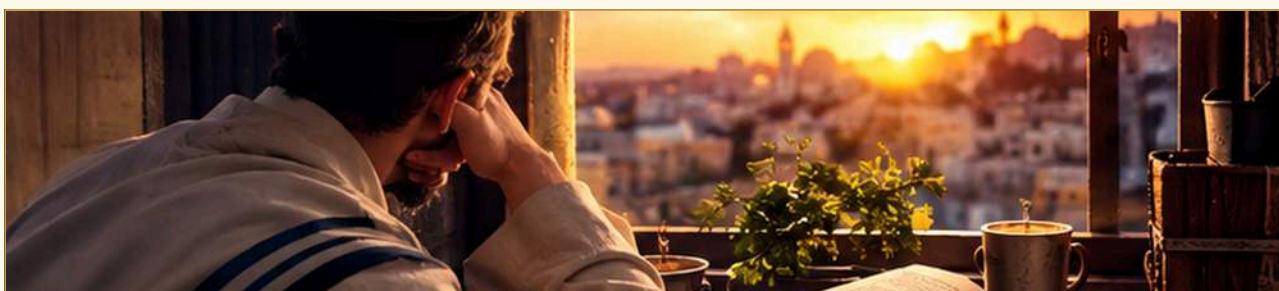
מסקנת הרב

לא רק אנחנו עושים את ההיסטוריה שלנו; אנו משתתפים בה במידה מסוימת.

לקח לשולחן

ברגעי היציאה, כל אחד מחליט מה הוא לוקח. מה העברנו משלב אחד בחיינו לשלב הבא: נכסים, טינות, או מהות? ולמי אנו עדיין חייבים על כך שנשאנו אותנו?

מדוע נבקע הים לפני יוסף?

הצגה

בלי יוסף, אומר הרב, העם לא היה עובר את שפת הים. כי הים מסרב תחילה לציית למשה: גם אני, הוא אומר, קיבלתי ציווי אלוקי מאז הבריאה — לזרום במסלולי. הוויכוח נפסק כשהוא רואה את ארונו של יוסף.

השאלה

מה היה בארון הזה שהשיג מן הים את מה שהציווי למשה לא השיג?

התשובה

"הים ראה וינס" (תהלים קיד, ג); "ויעזב בגדו בידה, וינס ויצא החוצה" (בראשית לט, יב).

הים נס משום שהוא מזהה תקדים: זה מה שעשה יוסף מול אשת פוטיפר, שנתנה בו עיניה ורצתה שיהיה שלה באמת. הוא עזב את בגדו — כלומר את מה שהיה בשירותו — ונס החוצה.

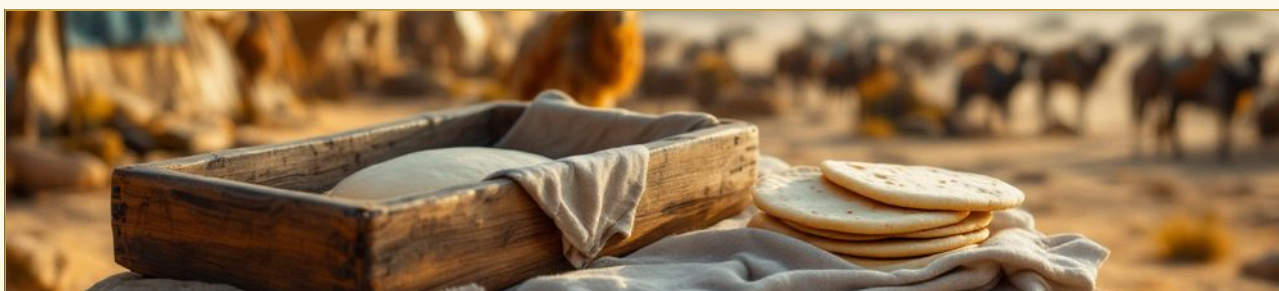
הבריחה הזאת החוצה היא הרצון לשמור שלמה את מהותם של האבות, ולהתפשט מן הבגד שהסכמנו לחלוק עם האומות. כי אנו חולקים עמן בגדים רבים. אבל בגבולות האלה, אנו שייכים לסדר הוויה אחר, לסדר מציאות אחר בהיסטוריה: לא עוד מהלך הדברים הטבעי, אלא המהלך העל-טבעי. והים, המציית למהלך הטבעי מאז הבריאה, נכנע לפני מי שיצא ממנו.

מסקנת הרב

יש לנו בגדים שאנו חולקים עם האומות, וטוב שכך; אבל יש גבולות.

לקח לשולחן

כולנו לובשים בגדים המשותפים לנו ולעולם הסובב אותנו, וזה לגיטימי. היכן הגבול לכל אחד מאיתנו, זה שמעבר לו יש לעזוב את הבגד ולצאת? האם חצינו אותו השנה בלי לראות?

הצגה

הכתוב מדבר על העם בלי להגדיר אותו: לא "עמי" ולא "עמך" — העם. ועמו עולה "ערב רב". הרב קושר את שתי העובדות האלה לפרט אחד: הבצק שכל אחד נשא ממצרים.

השאלה

מה מכדיל את אלה שבצקם היה מוכן מאלה שיצאו עם בצק שלא תפח?

התשובה

"וגם ערב רב עלה אתם" (שמות יב, לח).

כשעם אינו מוגדר, פירוש הדבר שהוא מורכב מנטיות שונות, המוחזקות יחד בקשר מלאכותי, כשכל אחד ממתין לשעת הכושר כדי לתת פורקן לרצונותיו האמיתיים, לאינטרסים האמיתיים שלו.

בתוכם, יש שהכינו את מצותיהם: נאמר להם ללוות את קרבן הפסח במצות, הם כבר ידעו, ובצקם היה מוכן. אבל שוליים מסוימים יוצאים ממצרים אחרונים, עם בצק שלא היה מוכן די: זה הערב רב. כולם מוכנים לחלוק לעת עתה את אותה יציאה — ובפרט שאין להם ברירה, האנטישמיות כאן ופרעה דוחק בהם לעזוב את הארץ.

לכן ה' רוצה ללוות אותם, ולא להראות להם את הדרך הקצרה: לעם שעדיין לא יצא ממצרים לגמרי, דרך פלשתיים קרובה מדי. הם היו חוזרים מהר.

מסקנת הרב

אין זה עם הומוגני, אלא עם המורכב מרעיונות שונים לחלוטין, מאמונות מגוונות.

לקח לשולחן

גם משפחה יוצאת לפעמים יחד עם בצקים מוכנים פחות או יותר. באיזו החלטה משותפת הלכנו עם הזרם בלי להיות מוכנים באמת? כיצד ללוות את מי שהולכים עמנו בלי לחלוק את שכנוענו?

הצגה

הטעם הניתן לעיקוף מדאיג: פן ינחם העם בראותם מלחמה וישובו מצרימה. והמילה המשמשת כאן, "ינחם", היא אותה מילה של הנחמה שאומרים לאבלים.

השאלה

מהו בעצם לנחם — ומדוע ה' מוליך את העם אל הים ולא בדרך הישירה?

התשובה

"פן ינחם העם בראותם מלחמה וישובו מצרימה" (שמות יג, יז).

מהי נחמה? איננו יודעים היטב. אפשר לדמיין אם או אב המנחמים את ילדם. אבל מי שבא לנחם אבלים בדרך אגב — אין זה זה: זה נימוס.

לנחם פירושו לומר למי שנפגע שהוא מלווה, שמכוונים אותו, מסייעים לו: מה שהוא עובר הוא ניסיון קשה במהלך החיים, ועליו להעמיד את עצמו בפרספקטיבה אחרת, שבה לא הוא הפועל, אלא הוא מניח למאורע לשאת אותו אל אופקים אחרים. לקבל זאת ממישהו מבחוץ — זה מנחם; לומר זאת לעצמך — זה פתח לבלבול.

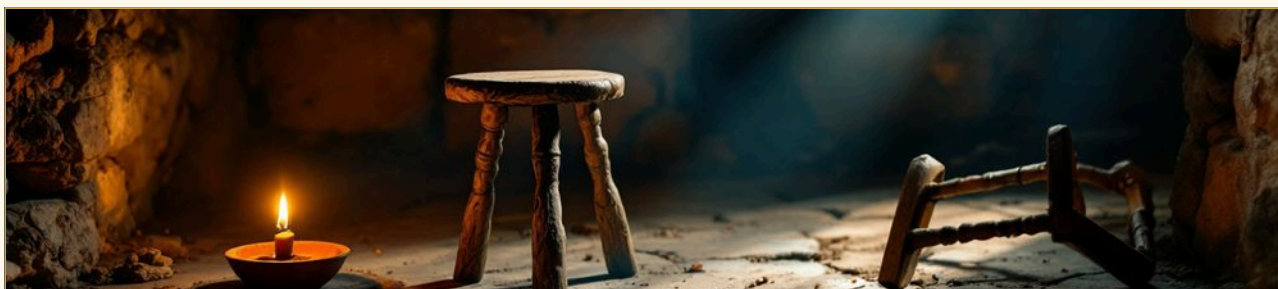
ואם ה' מסב את העם לצד ים סוף, הרי זה כדי להשלים את לידתו. כמו בבואו של ילד לעולם, הלידה האמיתית של העם היהודי אינה יציאת מצרים.

מסקנת הרב

זו הלידה האמיתית של העם היהודי: לא ברגע יציאת מצרים, אלא ברגע קריעת ים סוף.

לקח לשולחן

כולנו יודעים להסביר לעצמנו מדוע ויתרנו. איזו החלטה נטשנו השנה עם נימוק טוב שנמצא בדעבד? ומי, סביב השולחן הזה, צריך לשמוע נחמה הבאה ממישהו אחר ולא מעצמו?

הצגה

אחרי השיעור מקשה משתתף: גם משה השליך את בגד הנסיך שלו כדי לעזוב את בית פרעה. מדוע אין הים נבקע לפניו, אלא לפני ארונו של יוסף?

השאלה

מה יש ליוסף שאין למשה, גדול הנביאים?

התשובה

תלמוד, ברכות לב, א: משה טוען — "ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה".

הרב מזכיר את תפילת משה אחרי חטא העגל. ה' מציע לו הצעה מפתה: נמחק את הטייטה הזאת, ונעשה עם חדש ממך. משה משיב: אם עד היום שולחן בעל שלוש רגליים לא עמד, איך תרצה ששולחן יעמוד לאורך זמן על רגל אחת?

כי האבות אינם בני אותה תבנית כמו הבנים. האב הוא מהותם של ילדים רבים, שלוחותיו עוברות דרך הילדים האלה, שאינם דומים זה לזה. אי אפשר אפוא להעמיד לעולם באותו מישור את האב ואת הילדים. משה, ביחס לאבות, אינו אלא בן.

יוסף, לעומתו, נחשב לחוליה המחברת — והמפרידה — בין האבות מצד אחד לבין הבנים מצד אחר: לכן ספר בראשית נעצר עמו. ובתור שכוה הוא זוכה לשני שבטים בישראל, ולא לאחד.

מסקנת הרב

האב הוא מהותם של ילדים רבים, ושלוחותיו של האב עוברות דרך הילדים האלה.

לקח לשולחן

לפעמים מצפים מילד אחד שיישא את כל מה שההורים רצו: זה שולחן על רגל אחת. מה מקבל כל אחד מאיתנו מהוריו, שאחיו ואחיותיו לא קיבלו באותו אופן?